

МІСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ТРАЄКТОРІЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ВІЛЬНИЙ ЧАС

У статті зроблена спроба аналізу сучасного стану міського середовища, його впливу на розвиток особистості при реалізації нею патернів дозвілля у просторі вільного часу. Запропоновано шляхи вирішення деяких проблем, що виникають у зв'язку з розглядом вільного часу особистості як аспекту соціального часу, його діалектики й можливостей використання. Розглянуто проблеми, пов'язані зі зміною системи життєвих цінностей молоді, її поглядів, стратегій і процесів, інтерференцій, що відбуваються у сфері вільного часу.

Ключові слова: вільний час, дозвілля, комерціалізація, міське середовище, престижність, розвиток особистості.

Ефективне використання вільного часу в умовах сучасних суспільних викликів набуває особливої значущості, оскільки саме завдяки йому людина відновлює свої фізичні і психічні сили для подальшого функціонування. Саме він є одним із чинників, який впливає та визначає процес інтеграції людини в соціальну структуру, забезпечує самоактуалізацію, самоствердження, реалізацію її здібностей та мрій. Отже, вільний час безпосередньо інспірує розвиток особистості в її онтогенезі, тому від квалітативного, спрямованого за своїм призначенням його використання буде залежати не тільки майбутнє особистості, а й певною мірою суспільства загалом. У сфері дозвіллевої діяльності як у праці або навчанні формується особистість, відбувається залучення до цінностей суспільного життя й культури. Проте не просто збільшення вільного часу слугує показником його цінності, головне – характер його використання, ступінь соціальної насиченості [1, с. 39].

Міське середовище, що є осередком економічних, наукових, культурних цінностей, має особливий потенціал зростання, аттрактивний насамперед для молоді, яка є найбільш активною соціально-демографічною групою населення. Саме тут існують різноманітні можливості ефективного використання вільного часу, будь-яких патернів його супроводу та впливу на розвиток особистості, однак проблематичним залишається масив нецільового, стихійного, спорадичного його використання.

Неординарність, самостійність, самовпевненість, креативність є невід'ємними рисами міської молоді, тому вона прагне використати нові форми вільного часу, при цьому швидко змінюючи свої пріоритети. Унаслідок відомих інноваційних і деструктивних тенденцій у суспільному розвитку зростає прагматизм та індивідуалізм, особиста неорганізованість, що позначається складнощами в раціональному розподілі вільного часу.

Проблема використання вільного часу особистістю, його дозвіллевих форм не є новою в науці. Вона турбувала розум ще античних мислителів. Як показав аналіз, це питання достатньо широко було представлено у працях зарубіжних та вітчизняних авторів, особливо починаючи з ХІХ століття (К. Маркс, Ф. Енгельс, Ж. Дюмазедьє, Дж. Келлі, С. Паркер, К. Робертс, Р. Стеббінс, М. Фурастьє, В. Брилін, К. Горбунова, О. Діба, Г. Євтеєва, С. Іконніков, І. Корсун, Г. Орлов, І. Петрова, Е. Соколов, Ю. Стрельцов, В. Суртаєв, Л. Устименко, О. Федіна).

Використання вільного часу учнівською молоддю, її уподобання та форми його реалізації, культура дозвілля знайшли своє віддзеркалення у дослідженнях Т. Арямової, К. Єрофеевої, Є. Панфілової. Реалізації та взаємозв'язку моделей культури й дозвілля в умовах функціонування міського середовища присвячені праці В. Єсакова, Ю. Ланкінен, О. Понукаліної, Н. Шангаєвої.

Консеквенція наукових досліджень і практика свідчать про наявність проблеми ефективного використання вільного часу в межах власного функціонування та оточення серед великої кількості представників молодіжного середовища. Визначаючи базові цінності й орієнтації особистості, сучасна наука розглядає їх як частину програми її особистісного розвитку, що може бути розширена, уточнена, конкретизована в реальних процесах виховання, навчання, самоосвіти й саморозвитку (І. Бех, О. Бондаревська, С. Гончаренко, М. Нікандров, В. Рибалка, О. Савченко).

Багатовекторний масив проблем вільного часу як і раніше продовжує бути об'єктом дослідницької зацікавленості вчених, однак його плідне використання учнівською молоддю в умовах міського середовища вивчене спорадично.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні міського середовища як сфери, яка впливає на розвиток особистості учнівської молоді та оптимізує його у вільний час.

Використання вільного часу в культурному ареалі міського середовища визначається, насамперед, його соціокультурним брендом, найбільшим потенціальним полем для розвитку культури у використанні вільного часу учнівською молоддю. Тенденції розвитку соціально-економічних, політичних, правових, громадських сегментів такого простору функціонально обумовлені, однак це не заважає розгалуженим конструктам культурно-дозвіллевих закладів продукувати досить високий, квалітативний рівень культурної варіативності в задоволенні інтересів молоді у використанні ними вільного часу. Кількісне збільшення вільного часу саме по собі ще не означає, що він перетворюється на джерело творчих сил людини. Для цього необхідне керівництво й стимулювання саме тих потреб, які сприяють розвитку особи. Особливо це стосується учнів старшого юнацького віку та студентства.

Їхня маргінальність є специфічною, її розглядають в кількох аспектах. По-перше, можна говорити про об'єктивну маргіналізацію, яка відбувається в межах поширення явищ перехідності на загальносуспільному рівні. По-друге, маргінальність виступає сутнісною ознакою молодіжного віку. Цей період життя кожної людини є визначальним, тому що саме тоді відбувається зміна статусних позицій, пов'язаних з виходом з дитинства і вступом у доросле життя, формуються уявлення про майбутнє професійне самовизначення, власне життя й планується майбутнє. По-третє, наявний у багатьох випадках і класичний варіант маргінальності, тобто зміна соціокультурного середовища життя з відповідними проблемами адаптації та прилаштування до нового місця мешкання, що, безумовно, посилює дію перших двох факторів і певною мірою на деякий час значно ускладнює життя цієї когорти студентської молоді [2, с. 24]. Соціальний склад молоді неоднорідний (старшокласники, студенти, учні професійно-технічних училищ, сімейна молодь тощо), тому питання її уніфікації як соціально-демографічної групи в проведенні й організації вільного часу видається нам недоречним.

Саме міста є головними осередками, в яких продукується індустрія дозвілля, яка у своєму структурному й змістовому компоненті складається з трьох основних елементів:

- 1) комерційні структури, сутність яких полягає в орієнтації на надання послуг, функціонуванні на комерційних

- засадах; отриманні максимального прибутку, реклами та просуванні і продажу рекреаційних послуг, товарів;
- 2) використання послуг творчих закладів у розробленні певних проектів, зокрема нових напрямів дозвілля або оказіональних установ культурної сфери, які кооперуються навколо великих бізнес-центрів;
 - 3) державні організації сфери дозвілля (театри, музеї, бібліотеки, філармонії, концертні зали тощо), що надають освітні та культурно-просвітницькі послуги, які мають в умовах престижного споживання вкрай обмежений попит [3, с. 78–79].

У чому ж привабливість міського простору для молоді? Місто, особливо якщо воно велике, є місцем культивування елітарного дозвілля. Це і відвідування дорогих клубів, і популярних дискотек, і кафе, різноманітні туристичні подорожі за кордон, заняття сучасними видами спорту, у тому числі екстремальним, які потребують інколи чималих коштів для забезпечення певним знаряддям. Нині навіть у містах із середнім кількісним показником населення (до 500 тис. осіб) активно розбудовуються торгівельно-розважальні заклади сучасного формату, які за комплексом надання послуг, новизною їх подання й по суті, за відсутності альтернативи, залучають міських жителів тих районів, у яких практично не існує об'єктів культури й дозвілля. Сьогодні вони відіграють ту роль, яку за радянських часів виконували будинки культури та клуби, а саме – організують дозвілля населення у вільний час. На відміну від сільської місцевості, в містах є набагато більше можливостей для доступу в мережу Інтернет не тільки завдяки комп'ютерним клубам та кафе, а й застосуванню WI-FI. На форми використання вільного часу впливає діяльність провайдерів, що забезпечують доступ до мережі Інтернет в домашніх умовах.

Сьогодні для багатьох молодих людей важливо “бути в тренді” – слідувати модним тенденціям, займатися популярними видами діяльності у вільний час. Престиж в суспільстві – це суб'єктивізм оцінювання в поєднанні з розумінням об'єктивної цінності різних занять і речей. Це прояв маскулінності, особливо в учнівської молоді старшого юнацького віку. Престижним, на думку такої людини, є авторитет, сила, суспільна вага, компетентність, тобто все, що свідчить про високий соціальний статус, життєвий успіх, добробут, статки.

Розуміння особистістю цього соціального феномену впливає на вибір занять у вільний час, адже такий вибір може гарантувати їй успіх і усвідомлюватиметься як показник переваги над іншими людьми.

У таких ситуаціях престижність визначає мотив поведінки індивіда: купівля модних, елітних товарів і послуг, відвідування престижних закладів, курортів, придбання дорогих авто, тобто усвідомлення своєї належності до клаузули вершків молодіжного середовища. Модним є відвідування і спілкування в соціальних мережах та Інтернет, причому вибір мережі може визначатись не тільки тим, що там багато друзів і знайомих, а й тим, що туди заходять однолітки, знайомство з якими може бути корисним з позиції престижу. Отже, такі мотиви поведінки та способи їх реалізації призводять у підсумку до формування відповідної філософії життя молодого покоління.

Майнове розмежування населення України, розвиток комерційного сектора створюють об'єктивні умови, за яких населенню, передусім молоді, надаються “престижні” види послуг у сфері організації та проведення відпочинку (відкриваються приватні нічні клуби, дискотеки, бари), з якими державні заклади культури просто неспроможні конкурувати на рівних. Слід додати, що мало кого (у тому числі й державу) цікавить зміст діяльності таких закладів: якою мірою вони реально сприяють розвитку та формуванню культурних потреб учнівської молоді. Чим далі цей процес залишатиметься неконтрольованим державними структурами, тим більше буде ставитися під загрозу подальший розвиток художньо-естетичних та культурних смаків наступних поколінь. Зміна шкали цінностей сприяє тому, що “значно зросло прагнення молоді до елітарності, бажання виділитися, відрізнитися від всіх інших і особливо від натовпу” [5, с. 28].

На думку дослідників цієї субкультури, у золотої молоді в Україні є свої особливості. По-перше, їхня “молодість” нерідко є перебільшенням. По-друге, стати частиною цього прошарку прагнуть навіть ті, хто за народженням мажором не є. Нарешті, по-третє, незважаючи на шанси, які дає їм життя, реалізувати себе вони воліють на Батьківщині. Тій самій, велика частина населення якої не бачить різниці між мажором-злочинцем і законослужняним сином багатих та впливових батьків [6].

Сьогодні найбільш поширеними групами серед учнівської молоді є споживачі масової популярної культури та пасивно-споглядацьких способів організації вільного часу. Стосовно першої групи, то це ті представники, хто вважає найбільш важливими формами проведення вільного часу спілкування з друзями та фізичний розвиток. Не дивно, що домінантою цього прошарку молоді є прагнення до занять спортом та пропагування здорового способу життя. Пріоритетом серед загальнолюдських цінностей сучасного суспільства (як і у абсолютної більшості молоді) представники цієї групи вважають матеріальне благополуччя, яке, зазвичай, може їм надати переважно місто. І чим більше місто – тим більше розвинута його інфраструктура, тим більше можливостей і перспектив особистісного розвитку. Характерною ознакою проведення вільного часу другою групою є незапланованість. Орієнтиром при цьому виступає випадковість (“це краще, аніж нічого”). Це, зазвичай, Інтернет, соціальні мережі, дискотеки, телевізор, безцільне вештання містом й відвідування друзів. Представники цієї групи продукують девіантні форми використання вільного часу, які дуже часто переходять у делінквенцію. Головне – розважитись.

Але чи правомірно взагалі говорити про регулювання діяльності учнівської молоді у сфері вільного часу, адже вона (правомірність) дуже часто викликає заперечення? Як головний аргумент висувається те, що ця діяльність повинна бути вільною. Діяльність людини у вільний час певною мірою залежить від її власного вибору, прагнень, уподобань, розсуду. Проте, на наш погляд, таку свободу не варто абсолютизувати. По-перше, вибір тієї або іншої діяльності у вільний час завжди частково обмежений й обумовлений деякими чинниками (як приклад – комерціалізація). Дійсно, траєкторії способів і можливостей реалізації вільного часу вже існують як такі в наявності – бажає того людина чи ні, а тому вона вимушена їх вибирати, до того ж підкорятися певній формі організації і здійснення цих траєкторій або заходів. З цієї позиції організаційні і змістові можливості вільного часу людини відображають спроможність і можливості самого суспільства.

Сьогодні відбуваються значні зміни у змісті і формах використання вільного часу учнівською молоддю. Це пов'язано зі змінами в суспільному житті країни, зниженням рівня

доступності культурно-дозвіллевих послуг, пенетрацією цінностей “західної культури” в засобах масової інформації, високими темпами розвитку наукової думки та технічного прогресу й використанням комп’ютерних технологій. Деякі стрижневі тенденції використання вільного часу учнівською молоддю, незважаючи на помітне розмежування між великими, малими містами, сільською місцевістю, мають певний універсум, а саме:

- 1) диверсифікація і динамічність складників вільного часу;
- 2) пріоритетність у використанні вільного часу особистих інтересів, поява нових форм громадської діяльності, а також значущість, цінність спорту: людина отримує задоволення від самого процесу виконання тих або інших фізичних вправ. Але це можуть бути не тільки фізичні рухи, а й оздоровчі процедури, різні форми товариських заходів, відвідування цікавих місць тощо [4];
- 3) переважність пасивно-споглядацьких форм дозвіллевої діяльності у структурі вільного часу над активностворювальними;
- 4) інтенція до комп’ютерних технологій, Інтернету, соціальних мереж у використанні вільного часу;
- 5) усвідомленість в отриманні знань як запоруки конкурентоздатності на ринку праці, що пов’язано з високими вимогами до працівників;
- 6) недоцільний підхід у використанні вільного часу.

На змістову частину і форми використання вільного часу учнівської молоді в місті впливають особливості його культурного простору, а саме:

- 1) наявність комплексу соціокультурних ресурсів;
- 2) адекватна реакція й готовність до змін та інновацій. Саме у місті започатковуються та реалізуються найбільш знакові зміни в соціокультурному житті суспільства й держави;
- 3) місто – середовище формування певного стилю життя, формату поведінки, думок тих представників молоді, які будуть у ньому мешкати.

Зважаючи на вищезначене, можна констатувати той факт, що відмінні характеристики міського середовища забезпечують молоді задоволення її потреб та інтересів у сфері використання вільного часу. Позитивною тенденцією використання

вільного часу сучасною учнівською молоддю (на жаль, не більшою її частиною) є спрямованість на самоосвіту, самовдосконалення, що першочергово пов'язано з вимогами, які висуваються до молодих фахівців на ринку праці. Задекларовані тенденції використання вільного часу міською молоддю можна тлумачити з позицій біфункціональності: з одного боку, спостерігається зниження загального рівня культури молоді, з іншого – з'являються нові форми використання вільного часу. Подолати негативні тенденції можливо, упроваджуючи заходи, які за ступенем свого культурного змісту та навантаженням, спрямованими на вдосконалення використання вільного часу, є еталонними.

Форми реалізації вільного часу учнівською молоддю повинні стосуватися практично всіх сфер її практичної життєдіяльності: проектування заходів щодо підвищення значущості активної громадянської позиції, профілактична робота, спрямована на мінімізацію випадків асоціальної поведінки, пропагування валеологічного способу життя, реалізація ефективної інформаційної політики, упровадження форм культурно-виховної роботи з молоддю, які сприятимуть її самоактуалізації, створення сприятливих соціальних умов у прагненні до професійного самовдосконалення, підтримка й стимулювання в засобах масової інформації, соціальних мережах, Інтернеті активних та продуктивних форм проведення вільного часу.

Можливо, ситуацію можна змінити завдяки впровадженню ефективної й головне – системної молодіжної політики, яка сьогодні проводиться здебільшого декларативно, а створені відділи молоді при владних структурах областей і міст істотного впливу на життя молоді не мають; а саме вони повинні невпинно орієнтувати разом з державою, сім'єю, навчальними закладами молоде покоління на вищі життєві та моральні цінності. Завдяки своїм вчинкам і бажанням людина репрезентує певні схильності, звички, і якщо цінності молоді, сформовані саме в цей період, матимуть асоціально спрямування, то потім їх вже практично не змінити.

Дозвілєві уподобання є віддзеркаленням прагнення до певного виду улюбленої діяльності у вільний час. Свобода вибору та процес внутрішньої перманентної мотивації є психологічними характеристиками дозвілєвих уподобань.

Література

1. Арямова Т. В. Динамика досуговых предпочтений молодежи на рубеже веков / Т. В. Арямова // Вестник ТИУиЭ. – 2012. – № 2. – С. 36–42.
2. Бутиліна О. В. Студентська молодь у суспільстві, що трансформується / О. В. Бутиліна // Український соціум. – 2007. – № 4. – С. 20–26.
3. Есаков В. А. Мегаполис и его культура / В. А. Есаков. – М. : Альфа-М, 2008. – С. 78–79.
4. Леденьова О. В. Соціально-психологічні аспекти рекреації молоді в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. В. Леденьова // Теоретичні та прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. – 2009. – №1 (21). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_1/ledneva.pdf.
5. Соколов А. В. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества / А. В. Соколов, И. О. Щербаков // Социологические исследования. – 2003. – № 1. – С. 28.
6. Устенко А. Украинская золотая молодежь не видит своего будущего за границей [Електронний ресурс] / Анна Устенко. – Режим доступу: <http://focus.ua/society/195039/>

С. Г. Пишун

Городская среда как траектория оптимизации личностного развития учащейся молодежи в свободное время

Сумской филиал Харьковского национального университета
внутренних дел (24 ул. Мира, Сумы, Украина)

В статье предпринята попытка анализа современного состояния городской среды, её влияния на развитие личности при реализации нею паттернов досуга в пространстве свободного времени. Предложены пути решения некоторых проблем, возникающих в связи с рассмотрением свободного времени личности как социального аспекта, его диалектики и совершенствования использования. Рассмотрены проблемы, связанные с изменением системы жизненных ценностей молодежи, ее взглядов, стратегий и процессов, интерференций, происходящих в сфере свободного времени.

Ключевые слова: свободное время, досуг, коммерциализация, городская среда, престижность, развитие личности.

S. G. Pishun

Urban Environment as the Trajectory of Students' Personal Development Optimization in Their Free Time

Sumy Campus of Kharkiv National University of Internal Affairs
(24 Myra Str., Sumy, Ukraine)

A city is a special living environment. This is related to the population and the infrastructure. It is the urban society where young people have the opportunity to get a quality education, find decent work and build a successful career. With its distinctive characteristics, a city satisfies the interests and needs of young people in the use of free time. To free time scientists usually refer human time except for inescapable duty, which include working hours, time spent on travel, housework, personal care, satisfaction of physiological needs.

Free time of urban youth has a broad differentiation of forms. In the overall structure of free time, this social-demographic group is dominated by patterns related to the learning of social experience and communication, as well as new ones associated with the use of ICT. The introduction of broadband Internet, the availability of personal computers have diversified the structure of free time of young people and filled it with new content. The use of free time by different groups of young people (students, working students, postgraduate students, temporarily unemployed students) has not only some differences, but also similarities typical for all young people in general.

Keywords: *free time, spare time, commercialization, urban environment, prestige, personal development.*

References

1. Ariamova, T. V. (2012). Dinamika dosugovykh predpochtenii molodezhy na rubezhe vekov [The dynamics of spare time preferences of youth at the turn of the century]. *Vestnik TIUvE*, 2, 36–42.
2. Butylina, O. V. (2007). Studentska molod u suspilstvi, shcho transformuietsia [Student youth in the transforming society]. *Ukrainiiskyi sotsium*, 4, 20–26.
3. Yesakov, V. A. (2008). Megapolis i ego kultura [Megapolis and its culture]. Moscow: Alfa-M.
4. Ledeniova, O. V. (2009). Sotsialno-psykhologichni aspekty rekreatsii molodi v suchasnykh umovakh [Socio-psychological aspects of youth recreations in modern conditions]. In *Teoretychni ta prykladni problemy psykholohiyi*, 1 (21). Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tipp/2009_1/ledneva.pdf.
5. Sokolov, A. V. & Shherbakov, I. O. (2003). Tsennostnyie oriiientatsyi postsovetskogo gumanitarnogo studenchestva [Value orientations of postsoviet humanitarian student group]. *Sotsyologicheskie issledovaniia [Sociological research]*, 1, 28.
6. Ustenko, A. *Ukrainskaia zolotaia molodezh ne vidit svoiego budushchego za granitsej* [Ukrainian gold youth does not see its future abroad]. Retrieved from <http://focus.ua/society/195039/>.